

QARAQALPAQ TILINDE SINONIM HÁM ANTONIMLERDI OQÍTÍWDA MODELLESTIRIW METODLARÍN QOLLANÍW

Atabaeva Gózzal Bazarbaevna

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Ámeliy filologiya kafedrası stajyor-oqıtıwshısı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15124277>

Annotaciya. Bul maqalada qaraqalpaq tilinde sinonim hám antonimlerden oqıtıwda modellestitiw metodın qollanıwı úyrenip shıqtıq. Modellestitiw metodlarınan Frayer modeli tańlap alındı. Sinonim hám antonimlerden oqıtıwda Frayer modelin studentler menen birgelikte jeke hám toparlarǵa bóliw arqalı oqıtıw metodikası haqqında sóz etildi.

Gilt sózler: leksika, sinonim, antonim, model, modellestiriw.

THE USE OF MODELING METHODS IN TEACHING SYNONYMS AND ANTONYMS IN THE KARAKALPAK LANGUAGE

Abstract. In this article, we have studied the application of the modeling method in teaching synonyms and antonyms in the Karakalpak language. From the modeling methods, the Frayer model was selected. In teaching synonyms and antonyms, the methodology of teaching the Frayer model by dividing students into individuals and groups was discussed.

Keywords: lexicon, synonym, antonym, model, modeling.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ МОДЕЛИРОВАНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ СИНОНИМАМ И АНТОНИМАМ В КАРАКАЛПАКСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. В данной статье мы изучили применение метода моделирования при обучении синонимам и антонимам в каракалпакском языке. Из методов моделирования была выбрана модель Фрейера. При обучении синонимам и антонимам обсуждалась методика преподавания модели Фрейера совместно со студентами, разделяя их на отдельные группы.

Ключевые слова: лексика, синоним, антоним, модель, моделирование.

Hárbir mámlekettiń rawajlanıwı onıń bilimlendiriw sisteması menen tıǵız baylanıslı. Prezidentimiz Sh.Mirziyoevtiń atap ótkenindey «Eń úlken baylıq–bul aqıl-zeyin hám ilim, eń úlken miyras–bul jaqsı tárbiya, eń úlken jarlılıq–bul bilimsizlik esaplanadı». Sol sebepli bárshemiz ushın aldınǵı bilimlerden ózlestiriw, haqıyqıy máripat hám joqarı mádeniyat iyesi bolıw úzliksiz

turmıslıq zárúrlıkke aylanıwı kerek¹. Bilimlendiriw nátiyjeliligini asırıw hám jańa pedagogikalıq texnologiyalardı hám jańa oqıtıw metodların oqıtıw procesinde ámelge asırıw tiykarǵı wazıypalardan biri.

Til biliminiń leksikologiya tarawında sózler mánisi hám qollanıwı boyınsha úyreniledi. Qaraqalpaq tiliniń sózlik quramındaǵı mánisi jaǵınan bir-birine jaqın sózler-sinonimler hám mánisi jaǵınan bir birine qarama-qarsı sózler-antonimler maqalamızdıń tiykarǵı obyektı. Sinonimler predmet, waqıya hám qubılıslardıń eń kishi názik belgilerin, bul belgilerge bolǵan subyektiv qatnastı hám basqalardı kórsete alar eken, olar, álbette, tildiń súwretlew quralları sıpatında qaraladı. Sinonimler tildiń sózlik quramınıń bay ekenin kórsetip turıwshı ózine tán qural bolıp esaplanadı. Antonimler kórkemlew quralı retinde de belgili. Antonimler kórkem shıǵarma tilinde, awızeki sóylewde, solardıń ishinde frazeologizmler, ushırma sóz, naqıl-maqallar quramında da tereń obrazlılıqtı, ekspressivlikti payda etiwde salmaqlı orınǵa iye.

Maqalada studentlerge qaraqalpaq til biliminde sinonim hám antonimlerdiń tilimizdegi bir-birinen mánilik ayırmashılıǵın, jasalıw jolların hám ekspressivlik-stillik ózgesheliklerin modellestiriw metodların qollanıw jolları menen jetkerip beriwdi jolǵa qoyıwdı maqset etip qoydıq hám bul maqsetke erisiw ushın tómendegidey wazıypalardı belgielp aldıq:

- modellestiriw metodları járdeminde studentlerdiń sózlik quramındaǵı sózlerdiń mánisi hám qollanıwın úyretiw, sózlerdiń anıqlaması, belgileri hám qarama-qarsı mánilerin mısallar járdeminde anıqlaw .
- sózlik quramındaǵı mánisi bir-birine jaqın sózler sinonimlerdiń hár qaysısınıń tilde óz ornı, qollanıw órisi, ayırıqshalıǵı, zárúrligi ózgeshelikleri bar ekenligin dálillew, mánisi jaǵınan bir-birine qarama-qarsı keletuǵın sózlerdiń bir neshe túrlerin úyreniw;
- Modellestiriw metodın qollanıw arqalı studentlerde sinonim hám antonimlerdiń anıqlamaları, qarama-qarsı mánilerin hám mısallar járdeminde olardıń tildegi xızmetin túsiniw jetiwı hám sózlik quramda qollanıw parıqların toparlar menen islesiw arqalı úyretiw.

Qaraqalpaq tilinde sinonim hám antonimlerdi oqıtıwda til biliminiń leksikologiya tarawın oqıtıwda modellestiriw metodınan Frayer modeli tańlap alındı hám oqıtıwda qollanıw haqqında modeldiń organayzeri járdeminde sinonim hám antonimlerge túsiniwler berildi. Frayer modeliniń ámeliy áhmiyeti sózlik quramındaǵı sinonim hám antonimlerdiń oqıtıwshılar tárepinen modellestirip

¹ Мирзиёев Ш.М. Жаңа Ўзбекистан раўажлануў стратегиясы. «O'ZBEKISTON» Ташкент-2022 23-бет

oqıtıw sheberligin asırıwǵa hám studentlerdiń tema boyınsha bilimlerin bekkemlep, rawajlandırıwǵa xızmet etedi. Jáhán bilimlendiriw mákemelerinde til úyreniwdiń hám úyretiwdiń kreativ modelleri hám de kreativ texnologiyaları bilimlendiriw processine engizilmekte. Búgingi kúnde 4k modeli, 5e modeli sıyaqlı modellestiriw bilimlendiriw procesinde qollanılmaqta. 4k modeli búgingi kúnde tálim sıpatın asırıwda áhmiyetli wazıypanı orınlaydı. 4k birgelikte islesiw, sın pikir hám dóretiwshilik. K modeli 4 principi óz ishine aladı:

1. Kolloboraciya. Bul studentlerdiń toparlarda islew qábiletin rawajlandırıwǵa járdem beredi. Olardı birgelikte islesiw, pikir almasıw hám ózara qollap-quwatlaw kónlikpeleriniń qáliplesiwine járdemlesedi.

2. Kommunikativlik. Óz pikirlerin anıq túsindiriwge, sáwbetlesin tıńlawǵa hám túsiniwge, maǵlıwmattı jetkeriwde til qurallarınan paydalanıwǵa úyrenedi. Usı kompetenciya arqalı student qorıqpay hárqanday qarım-qatnasqa túse aladı.

3. Kreativ pikirlew. Óz maqsetlerine erisiw ushın jańa qatnas jasawdı qollanıwdı úyrenedi, innovaciyalıq sheshimlerdi oylap tabadı, dóretiwshilik arqalı problemalardı sheshiwdiń kútilmegen usıllarına iye boladı. Qızıǵıwshılıǵın, oylaw, ideyalardı rawajlandırıw qábiletlerin qáliplestiredi.

4. Kritikalıq pikirlew. Maǵlıwmattı sın bahalaw, óz pikir hám juwmaqların qáliplestiriw, kónlikpelerin rawajlandırıwdı óz ishine aladı. Topar menen birgelikte isleskende sın pikirlew arqalı jámiyetlik qarım-qatnasqa kirise aladı. 4k kompetenciyalarına iye bolǵan student problemalardı sheshiwde tómendegidey kórsetkishlerge iye boladı: *qarım-qatnas, birgelikte islesiw, sın pikirlew, dóretiwshilik*. Usı kompetenciyalardı qáliplestiriw ushın 4k modeliniń Frayer modelin paydalanıw múmkin. Bul metod pikirlerdi bildiriw qábiletin, dóretiwshilik qatnas jasaw hám tema boyınsha sın pikirlewge úyretedi.

Modellestiriw (*modulus-ólshem, norma*) metodı studentlerde ózlestirilgen tema, másele yamasa mashqala haqqında logikalıq pikirlew, másele yamasa mashqalanıń ulıwma mánisin model járdeminde ańlatıw kónlikpelerin qáliplestiriwge xızmet etedi. **Frayer modeli** – jańa sózlerdi hám tusinip, olardaǵı sinonim hám antonimlerdi anıq ajıratıp úyreniw ushın qolaylı metod. Bul studentlerdiń sóz baylıǵın kénéytedi hám olardıń óz pikirlerin durıs bildirip úyreniwine járdemlesedi. Frayer modeli grafikalıq organayzer. Doroti Frayer hám onıń Viskonsin universitetindegi kásiplesleri 1969-jılda olar studentlerdiń sóz baylıǵın nátiyjeli úyreniwlerin qáledi hám onıń jámaáti sóz analizi arqalı qollap-quwatlaw ushın óz modellerin islep shıqtı. Kópshilik sózliklerdi úyreniwde bul túrdegi organayzerden paydalanadı. Frayer modeli grafikalıq

organayzeri kóp qırlı bolıp, sóz baylıgın keńeytiw, túrli túsiniqler menen islew kónlikpesin payda etedi.

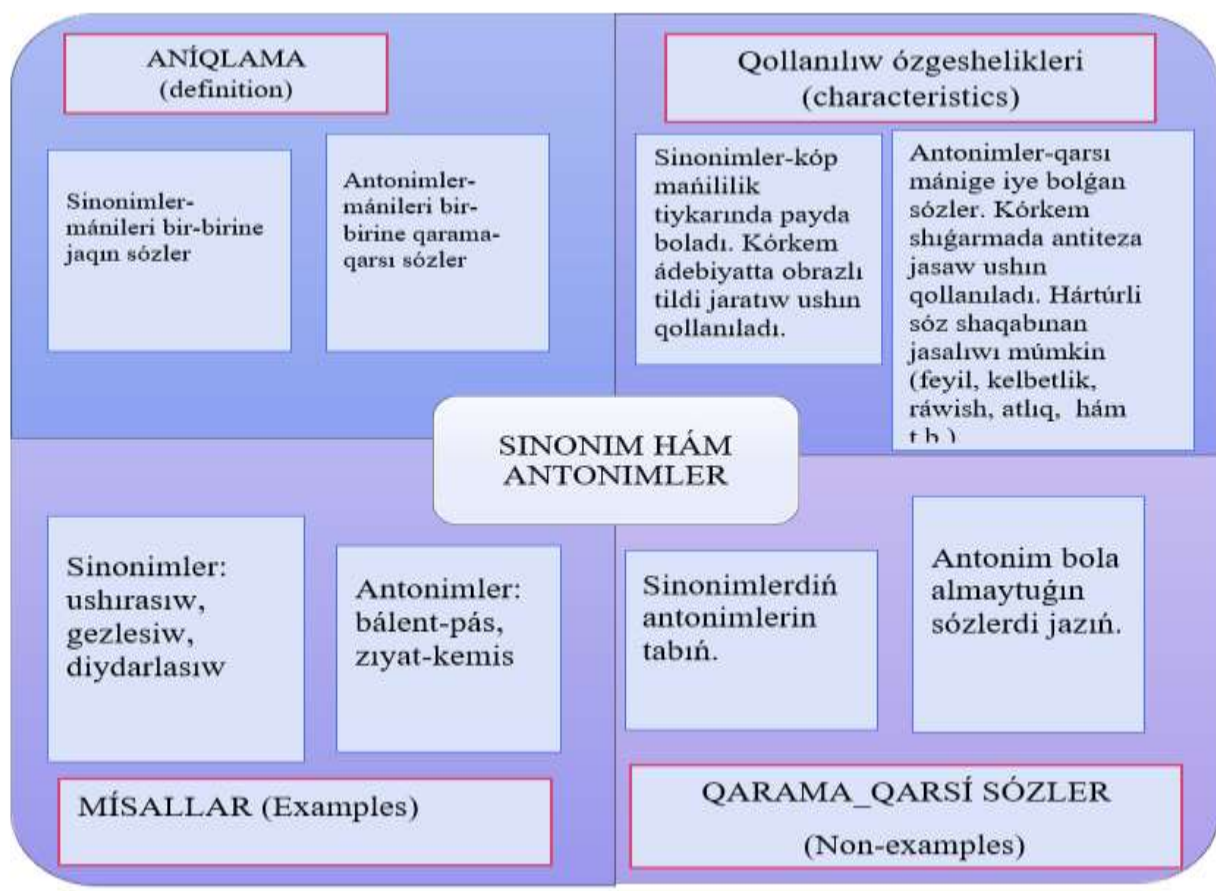
Frayer modeli tórt basqısthan ibarat:

1. **Anıqlama (Definition):** Sóz hám onıń mańısı.
2. **Belgileri (Characteristics):** Sózdiń tiykarǵı belgileri, qollanılıw ózgeshelikleri.
3. **Mısallar (Examples):** Sózdiń qollanılıw ornı yaqı bolmasa mánisin tolıǵıraq túsindiriw ushın keltirilgen misallar.
4. **Qarama-qarsı sózler (Non-Examples/Antonyms):** Sózge qarsı, antonim bolǵan sózler.

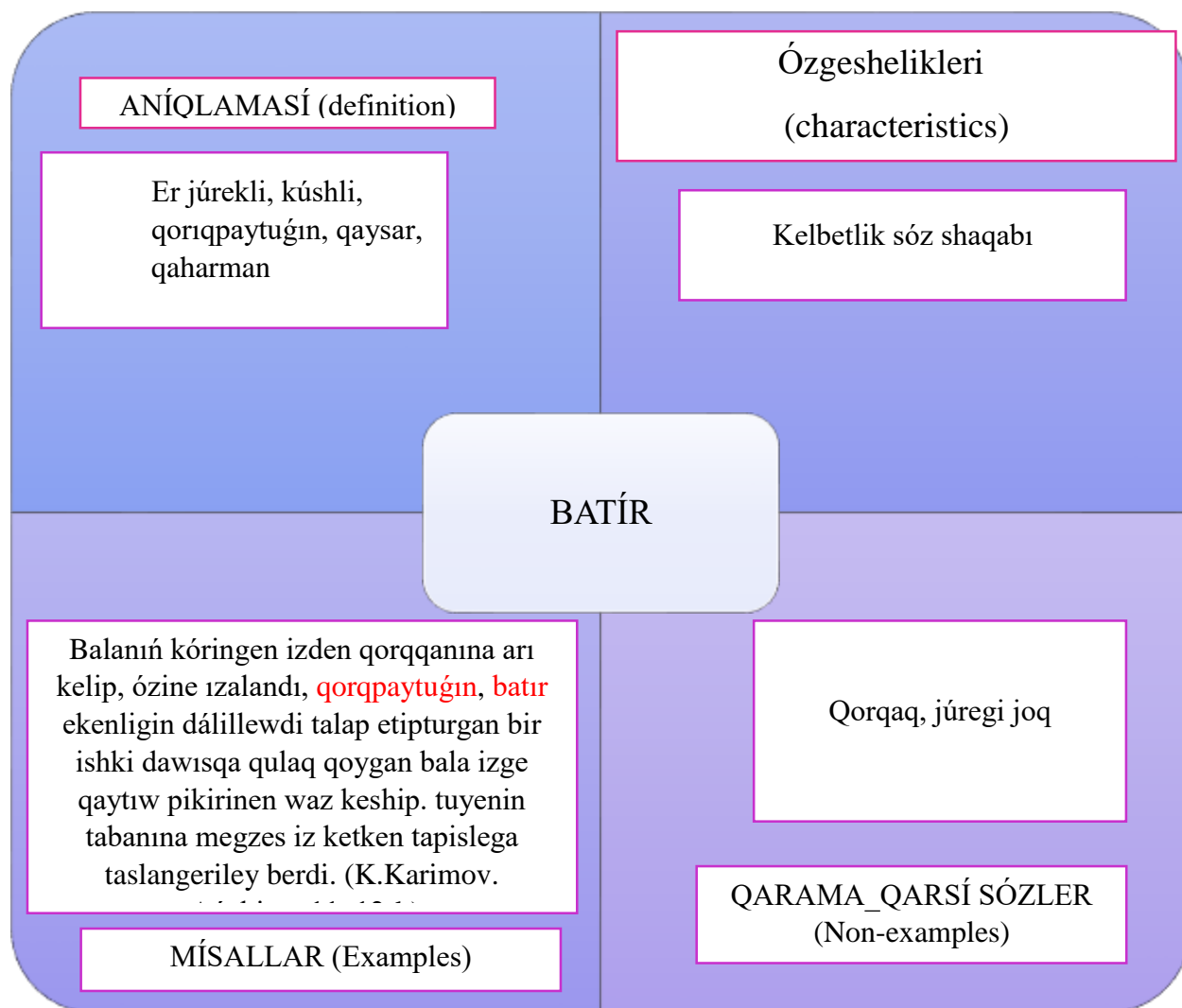
Qaraqalpaq tilindegi sinonim hám antonimlerdegi oqıtıwda Frayer Modeli qalay qollanıladı?

1. Jańa sózdi tańlaw – oqıtıwshı hám studentler sózdi tańlap, onı tolıǵıraq úyreniwleri kerek.
2. Frayer modeli tabelin toltırıp, sinonim hám antonimlerin ajratıw .
3. Sózdiń qollanılıw máselelerin úyreniw.
4. Mısallar jáne ámeliy jumıslar.

Bul modelde sabaq barısında hárbir sinonim hám antonim sózlerdiń modelin jaratsaq boladı.

Misal: 1: "Batır" sózi ushın Frayer modeli

Nátiyje: Oqıwshılar "batır" sóziniń tushinigin tolıǵıraq ózlestiredi, onıń sinonimleri hám antonimlerin ajratıwdı úyrenedi.

Sinonimlerdiń payda bolıw jolları hám antonimlerdiń mánilik toparlarǵa bóliniwin Frayer Modelinde toparlarǵa bólip oqıtıw. Berilgen tekstten sinonimlerdiń payda bolıw jolların hám antonimlerdiń mánilik toparlarǵa bóliniwlerin anıqlaw. Berilgen tekstten 1-topar sinonimlerdiń payda bolıw jolların, 2-topar antonimlerdiń mánilik toparlarǵa bóliniwin anıqlap olardı kestege jazıp toltırıwı kerek.

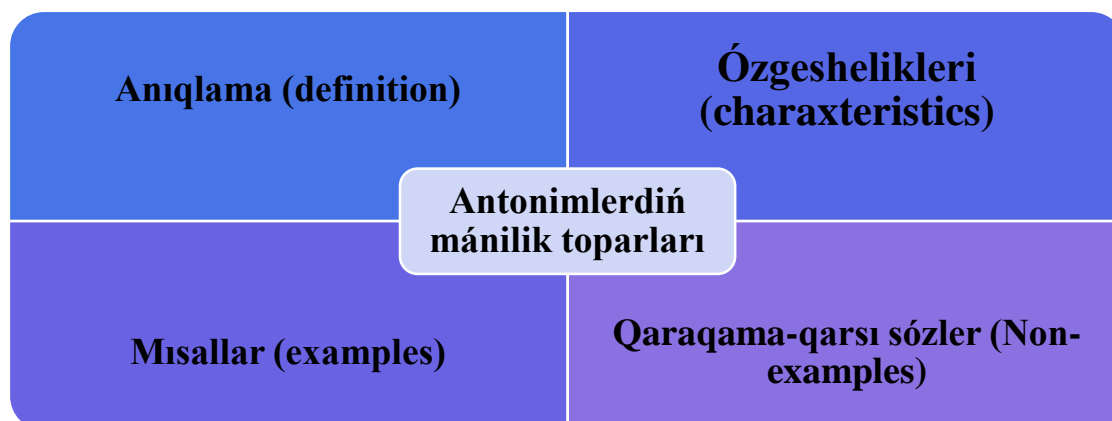
Mısalları: 1. Zulpı naqqashına, shashı sumbile. Sózlerińni sheker-balǵa megzettim. (Qazı Máwlik). 2. Qantu-nabat qossań ishken asıńa. Shiyrin-shakar qızları bar Shımbaydıń. 3. Ol Serjanovtıń eń birinshi ret, sonıń menen eń aqırǵı ret kórip atrǵan sekilli intıqlıq penen qarap otırıptı. 4. Biraq ol Bazar kempirdiń usı naqlǵa qalay aqlı alısıp aytatuǵınına soń aql

toqtatqannan keyin hayran bola basladı. (M.N). 5. Sonda usı kempirdey esi kireli-shıǵalı bolıp otıra ma? (M.N). 6. Bul biyshara hayaldıń anası, qızı kóz aldında ashtan ólgen edi, búgin azanda jalǵız ulı qazalandı. (T.Q). Mısallardı kóp etip bersek te boladı.

1-topar:

2-topar:

Juwmaqlap aytqanda pándi modellestiriw, hár bir temanı modellestiriw metodları tiykarında oqıtıw oqıtıwshınıń sabaq ótiwiniń joqarı dárejede shólkemlestiriliwine hám studenttiń erkin pikirlew qábiletin, logikalıq oylawın rawajlandırıwda úlken áhmiyetke iye.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Жаңа Ўзбекистан раўажланыў стратегиясы.– Ташкент: «O'ZBEKISTON», 2022 23-бет.
2. Bekbergenov A. Sinonimler hám antonimler «Qaraqalpaq tili boyınsha izertlewler» Nókis, 1971.
3. Bekbergenov A. Qaraqalpaq tiliniń stilistikası. Nókis, 1990.
4. Berdimuratov E. Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya. Nókis, 1994.

5. Qálenderov M. Qaraqalpaq tiliniń qısqasha sinonimler sózligi. Nókis, 1990.
6. Qálenderov M. Qaraqalpaq tilinde sinonimlerdiń grammatikalıq-strukturalıq leksika-semantikalıq ózgeshelikleri. Nókis, 1989.
7. Xojanov Sh. Qaraqalpaq tilindegi antonimiya qubılısı. Monografiya. «BILIM». 2017.
8. Xojanov Sh., Qudaybergenov M. Qaraqalpaq tili antonimleriniń qısqasha sózligi (oqıw qollanba). Nókis. 2023.
9. Bazarbaevna, A. G. (2024). PHRASEOLOGICAL WORLDVIEW. *Western European Journal of Linguistics and Education*, 2(10), 97-99.